

יד לקורא

לספרן ולפקילי תרבות

1946

כרך א' חוב' א"ב

אייר-סיון תש"ו

ש.ה. ברגמן

תרבות ביבליוגרפית

א

השאלה שעליה הנני מבקש לדבר כאן, היא בעיני מן הבעיות הבודעות בחיי התרבות שלנו. אמנם היא לא תכבוש לה את הכותרות הגדולות ואת העמוד הראשון של עתונינו, אך היא חשובה לא פחות מהרבה ענינים שלהם מוכנת ציבוריותנו לשים את לבת. הנני מתכוון לבזבזו הוננו הרוחני, לקציר האיום שקוצר אצלנו מלאך השכחה, לחוסר הקשר ורציפות והתמדה בחיי הרוח שלנו. לא רק שקרה לנו האסון שכנראה אי-אפשר היה למנוע בעדו — ושלשלת המסורת התרבותית-דתית שלנו עם הדורות הקודמים נותקה ורוב הוננו הרוחני נתאבן ומת בשבילנו, בעקבות הקטסטרופה הזאת, כאילו לא היה במציאות כלל-ועיקר, אלא גם בתוך התרבות העברית החדשה שהיא מבחינת התפתחותה, תכנה וערכיה אחידה, אין רציפות ואין המשך, אין נשימה ארוכה. ספר שנכתב לפני עשר שנים או עשרים שנה, כמוהו כלא נמצא כלל, מאמר שיכול לפרנס דורות אחדים ולהגיש להם מזון רוחני, בחינת השראה או בחינת הקניית ידיעות והשכלה, נשכח כעבור שנה כאילו לא נכתב מעולם וכאילו לא טרח עליו מחברו כלל, כאילו היינו עם עשיר וגדול שיכול להרשות לו לשכוח ולהשכיה, מפני שיצירת כל שנה ושנה מספקת את כל הצרכים התרבותיים של העם בשפע! שעה שתרבותנו העברית הצעירה-ישנה נאבקה על קיומה נגד ההתחרות הכבירה של תרבויות גדולות של העמים מסביבנו, שעה שמאיימת עלינו הסכנה של דילדול וירידה תרבותית מפני שנסתמו מקורות-השראתנו בגולה, חובתנו היא לעשות את כל מה שביכולתנו כדי לנצל את רכושנו הספרותי ניצול מנסימאלי ולהעצים את פעולתנו ואת הכוח המזין-הרוחני שלו גם על-ידי ארגון ביבליוגרפי יעיל.

ב

יורשה לי להדגים את הדברים האלה על-ידי משלים אחדים, שהם בחלקם נסיונות שחזיתי מבשרי.

א. במשך שנים רבות הייתי בהרצאותי על קאנט באוניברסיטה מזרז את תלמידי לקרוא את ספרו של גיאורג זיממל על קאנט. הייתי אומר: כל מי שידע לקרוא גרמנית, יקרא את הספר קטן-הכמות ורבה-האיכות הזה, כי הוא ישמש לו מבוא מצויין לתורתו של קאנט. פניתי כמובן ליודעי גרמנית, כי לא פיללתי שספר זה תורגם ללשוננו. גם פרופ' רות מביא בספרו „מורה-דרך לפי לוסופיה חדשה“ את שם הספר בין ספרי-העזר הגרמניים על קאנט. והנה בא אחד מידידי, מסוג אותם האנשים אשר זכרונו ממלא אצלנו את תפקידה של הביבליוגרפיה הנדפסת אצל עמים אחרים, והעירני על כך, שספרו של זיממל תורגם לעברית על ידי ג'וזף סוקולוב, שפירסם את תרגומו בהמשכים ב„הצפירה“ השבועית.

אמנם גם הידיעה של בעל הזכרון הזה לא היתה מדויקת לגמרי, כי נתברר שסוקולוב הפסיק את פרסום ההמשכים באמצע. תקוותי שנוכל לפרסם כעת ספר פילוסופי חשוב של הוגה-דעות יהודי גדול ובתרגומו של סוקולוב נתאכזבה. אך העובדה קיימת אחרי כל, שאני לא ידעתי, לבשתי, שספר אשר על קריאתו המלצתי פעם בפעם לקוראי לועזית כבר נמצא. אם אמנם רק בחלקו, בתרגום עברי. בעלי-זכרון עלולים גם הם לטעות או הידיעה שאנו מקבלים מהם אינה שלימה. אך התפקיד החשוב שהם ממלאים בחיינו הרוחניים בתנאים הקיימים מזכירני אחת הדמויות שבדראמות של פרידריך האבאל — אם איני טועה ב„יהודית“. שם משתמש המושל האוריאנטאלי העריץ במקום השעון באנשים חיים והם מהלכים במעגל כל ימי חייהם כשהם מונים: אחד, שנים, שלושה, ארבעה... כך משתמשים אנו במקום הביבליוגרפיה הערוכה והמסודרת המוסכמת, היכולה להימצא בכל ספריה וספריה ובכל מקום ומקום, בזכרונו של תלמיד-הכם זה או אחר.

ב. שאלתי את אחד מתלמידי-החכמים אלה: האם יש לנו בעברית תורת-הגיון מודרנית? כשרצתה האוניברסיטה העברית לתת בידי תלמידיה ספרי-הגיון עברי, היתה צריכה להדפיס מחדש את „מלות-ההגיון“ שכתב הרמב"ם ערבית ומשה אבן תבון תרגמו לעברית. ספר עתיק זה חשוב הוא מבחינת המונחים העבריים שבהם השתמשו בימי-הביניים ושאו נוכל לחדשם בשביל צרכינו בזמן הזה, אך כמובן אינך יכול להשתמש בו כספר-לימוד מודרני. והנה טוען בעל-זכרון אחד: יש לנו ספר כזה בעברית! בשנים האחרונות שלפני המלחמה העולמית הראשונה הוציאה „מוריה“ באודיסה תרגום עברי של ספר לוגיקה יודע-לשם של אחד הפילוסופים הרוסים. בבית-הספרים הלאומי אין הספר הזה בנמצא. שאלתי סופרים אחדים יוצאי אודיסה. אלה אמרו בבטחון: להד"ם, ואלה אמרו: ייתכן שהיה תרגום כזה. ואין להכריע בין אלה לאלה, ובינתיים אין לנו לוגיקה עברית ותלמידינו נאלצים להשתמש בספרים לועזיים. באין לנו ביבליוגרפיה, אין להכריע, מי צודק, וקשה לחפש את הספר.

אמנם בנוגע לספרים הוטב המצב, מאז קיים, זה כ"ב שנים, הרבעון „קרית ספר“ המוצא עלידי בית-הספרים הלאומי. אך בנוגע למאמרים המפורזים בספרות העתית שלנו, ואף בספרים המכילים מאמרים מקובצים שונים, נשאר המצב כמו שהיה, ואין אצלנו עד היום נטייה לעזור לקורא כדי שימצא את דרכו בתוך הספרות העשירה הזאת המצויה בידינו. מצויה — ואיננה.

ג. הגה משל: לפני שנתיים הוציאה הוצאת „לגבולם“ תרגום יפה מאוד של ספרו של אנרי ברגסון „אנרגיה רוחנית“. הספר יצא בהשתתפות מוסד-ביאליק וחזקה על ההוצאה ועל מוסד-ביאליק שהם מתייחסים בכובד-ראש אל הסיסמה שלהם ורוצים להשיב את ברגסון לגבולה, אלינו. אך הקורא העברי שאינו נזקק לשפה לועזית ושרוצה אחרי קריאת הספר הזה להרחיב ולהעמיק את ידיעותיו על ברגסון, לא ימצא בספר הזה שום סעד. לא רק שהספר הוצא ללא כל הקדמה שהיתה מקלה על הקורא להבין את הרעיונות המובאים בספר, אך גם לא ניתנה לקורא כל הדרכה פיבילוגרפית. מספר המאמרים שנכתבו עברית על ברגסון אינו קטן כלל וכלל, ואפשר היה להעיר את הקורא עליהם. הדבר לא נעשה. מתרגמו של הספר, יעקב לוי, תרגם בעצמו לפני-כן את „הצחוק“ של ברגסון והוציאו בספר, אך הספר לא נזכר כאן. וההזנחה הפיבילוגרפית קיבלה בספר חדש זה, שיצא בהוצאת „לגבולם“, צורה גרוטסקית ממש. ברגסון עצמו כותב בהקדמתו לספר „אנרגיה רוחנית“ על ספרו „מבוא למטפיסיקה“ דברים אלה: „הספר מצוי לקהלי-הקוראים בשבע או בשמונה לשונות“. המתרגם תרגם את הדברים האלה של ברגסון בנאמנות, אך הוא לא העיר את הקורא העברי על כך, שבין „שבע או שמונה לשונות“ אלה נמצאת גם לשוננו העברית! והקורא לא יוכל להוודע על כך בנקל, כי בשעה שאצל עמים אחרים יצא חיבורו זה של ברגסון בצורת ספר, נדפס תרגומו העברי (של י. ה. ייבין) ב„התקופה“ כרך ב', והקורא לא ימצא אותו בקטלוגים של הספריות, מאחר שאין נוהגים אצלנו, עד כמה שידוע לי, לרשום בקטלוגים של הספריות כרטיסים אנאליטיים המראים על המאמרים הבידדים שבכל קובץ וקובץ.

ד. ועוד משל אחרון: מדי פעם בפעם מופיעה אצלנו פיבילוגרפיה של תחום זה או אחר. בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי — ראה בזה אחד מתפקידי להוציא פיבילוגרפיות שימושיות: של הספרות היפה בעברית, של ספרי חינוך, ספרי ספורט, ספרי-מקרא במדעי-הטבע ועוד. ספרים פיבילוגרפיים אלה יצאו לפני עשרים שנה בערך, הושקעה בהם עבודה רבה מאוד וגם כסף לא-מעט. אך בינתיים החישנו ולרוב אי-אפשר עוד להשתמש בהם כיום הזה. עבודה פיבילוגרפית דורשת התמדה ורציפות, אחרת היא עבודה לשעה ורק לשעה, וגורלה יהיה כגורל חלק גדול מיצירותינו: ארץ נשית.

הנני מסתפק כאן בדוגמאות אלה. לפני זמן־מה העירוני בשידורי בראדיו בקשר עם ספרו של צבי וויסלבסקי „ערובי רשיות“ על החסרון הביבליוגרפי המורגש בספר זה כמו בספרים רבים אחרים דוגמתו. לכל מקום שתפנה אצלנו — חוץ מתחומים בודדים, שזכו לעיבוד ביבליוגרפי על־ידי בודדים — שם תמצא עזובה. היכן רשימת מאמריו של הוגת־דעות זה או אחר שתורגמו לעברית בקבצים שונים, מה נכתב עברית על שפינוזה או על ניצשה, על מאסאריק או על טולסטוי, על הפאציפיזם או על תנועת הנשים? לשוא תחפש הדרכה לכך. ואנו מתאוננים על זה שמאמרי־יובל או מאמרי־הספד בעתונים, או שידורים כאלה בראדיו שלנו לקיים בחקר או מוטעים ומטעים? תתנו לעתונאים ספרי־עזר ביבליוגרפיים, למען ילמדו וידעו לנצל את ספרותנו במהירות הדרושה לעבודתם!

שאלת הביבליוגרפיה העברית דורשת את פתרונה על־ידי הציבור המאורגן ומוסדותיו. אינני בא כאן לפרט את התכנית. דרושה לנו ביבליוגרפיה קבועה שתרום את כל המאמרים המופיעים בעתונות היומית והתקופית, בספרים וקבצים, מסודרת לפי המקצועות ופרטי המקצועות. העבודה תתחיל בספרות של ימינו, אך אותו מוסד ביבליוגרפי־לאומי שיטיל על עצמו את העבודה — יהא זה האוניברסיטה או בית־הספרים שלה, או מוסד־ביאליק, או הועד הלאומי או הסתדרות העובדים, או מוסד חדש שיקום מתוך שיתוף־פעולה של המוסדות האלה — יצטרך בהדרגה לערוך ביבליוגרפיה גם של העתונות מן השנים שעברו. זכות גדולה לקראת עבודה זו רכשו להם אותם העתונים (המעטים!) שהוציאו אינדקס שנתי. גם זהו סימן מבהיל לחוסר־הבנה וחוסר־הערכה של העזרה הביבליוגרפית ההכרחית לתרבותנו, שאין לרוב עתונינו אינדקסים כאלה.

עבודה לאומית־ביבליוגרפית, כפי שמוצעת כאן, דורשת אמנם אמצעים לא־קטנים, אך האמצעים יימצאו, אם תתגלה קודם־כל ההבנה שעבודה זו הכרח היא לתרבותנו, למען העמק את שרשיה ולמען הגן עליה מפני ההתחרות של התרבויות הלועזיות. לשוא אנו קובלים על כך שהספר והעתון האנגלי כובשים את שוקנו, כשאין אנו עושים את כל הדרוש להעצמת כוחה של ספרותנו.

עמים קטנים אחרים ראו את הדבר והקימו מוסדות ביבליוגרפיים. הם ידעו שמוסדות כאלה הכרח הם דוקא לעם הקטן. האדם העני, העומד להוציא את פרוטתו, הופך את המטבע שבידו הפוך והפוך בה עד שיוציאה, כדי להפיק ממנה את התועלת המפסימלית. אין אנו עשירים למדי, כדי להרשות לנו גם להבא את האנארכיה השוררת כאן ואת בזבוז האנרגיה הרוחנית הכרוך בה. אם אחרים לא יבינו את הצורך הדחוף, יבואו הספרנים וידרשו את דרישתם: תרבות ביב־ליוגרפית עברית!